

SOU 2019:38 Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg

Jusek avger härmed i samråd med Saco-S Domstol följande synpunkter.

Inledning

I betänkandet lämnas förslag på hur handläggningen av stora brottmål med omfattande bevisning kan effektiviseras och moderniseras med bevarade krav på rättssäkerhet. Vi instämmer i att det är angeläget att hitta möjligheter till sådan effektivisering och anser att utredningen har gjort ett grundligt utredningsarbete för att identifiera sådana möjligheter. Jusek och Saco-S Domstol är i huvudsak positivt inställda till de förslag som lämnas i betänkandet men något tveksamma till förslagen avseende starkare incitament för misstänkta utredningsmedverkan.

Starkare incitament för misstänkta utredningsmedverkan

Som anges i betänkandet syftar brottsbalkens bestämmelse om strafflindring vid utredningsmedverkan till att uppmuntra misstänkta att lämna uppgifter om det egna brottet så att utredningsarbetet leds framåt. Vi välkomnar åtgärder som leder till att bestämmelsen får större genomslag på misstänkta medverkan vid brottsutredningar. En sådan medverkan kan vara mycket resursbesparande.

En första förutsättning att bestämmelsen om strafflindring vid utredningsmedverkan ska få sådant genomslag är att misstänkta känner till den. Genom utredningens förslag kommer vissa misstänkta att informeras om bestämmelsen och dess innebörd på ett rättssäkert sätt.

Utredningens förslag innebär att åklagaren i ett särskilt beslut utfäster ett högsta straff för brottsmisstankar som den misstänkte underrättats om på ett visst sätt. Fördelen för den misstänkte är alltså främst att han eller hon får besked om vilket högsta straff som

han eller hon riskerar att dömas till. Det lämnas emellertid inte något besked om vilken strafflindring som den misstänktes medverkan lett till. Kopplingen där blir alltså inte tydlig.

Något som talar mot den föreslagna ordningen är att den bygger på att domstolen i vissa situationer, enligt vad som uttalas i betänkandet, ska förhålla sig till det högsta straff som åklagaren har utfäst trots att detta inte följer av någon föreslagen bestämmelse. Detta kan bli aktuellt exempelvis när den tilltalade inte döms för enbart de brott som utfästelsen omfattar eller inte döms för alla sådana brott. I betänkandet anges situationen att det finns ett utfästelsebeslut om 4 års fängelse och åklagaren väcker åtal för endast $\frac{3}{4}$ av de gärningar som utfästelsen avser men ändå anger en uppgift om högsta straff om 4 år i stämningsansökan. Enligt vad som uttalas i betänkandet bör rätten då förhålla sig till att det högsta straff som åklagaren har utfäst avsåg fler gärningar än åtalet omfattar. Enligt utredningen är detta en skyldighet för rätten som följer av den misstänktes rätt till en rättvis rättegång som inte behöver regleras särskilt.

Jusek och Saco-S Domstol ställer sig tveksamma till att en sådan skyldighet skulle följa av rätten till en rättvis rättegång. Utredningen har inte redovisat något stöd för sin uppfattning.

Vidare kan det av flera skäl bli svårt för rätten att förhålla sig till det utfästa högsta straffet på det sätt som utredningen tänkt sig. Exempelvis har de gärningar som inte omfattas av åtalet inte behandlats vid rättegången och rätten kommer därför inte att ha sådan information om dem att det är givet hur den ska förhålla sig till det utfästa straffet. Detta förhållningssätt strider dessutom mot brottsbalkens bestämmelser om hur domstolen ska göra straffmätningen. Om domstolen ska ta sådana hänsyn som utredningen förespråkar bör det föreskrivas uttryckligen. Situationer där domstolen ska förhålla sig till ett utfäst straff på detta sätt blir nog inte helt ovanliga. Andra exempel är fall där något åtal ogillas och fall där åtal väcks för fler brott än de gärningar som omfattas av utfästelsebeslutet.

I betänkandet resoneras vidare kring situationer där skyddstillsyn med kontraktsvård kan bli aktuellt. Enligt vad som anges ska åklagaren kunna göra en utfästelse om ett högsta straff som i och för sig medger att en skyddstillsyn med kontraktsvård döms ut. Utredningen synes mena att rätten även ska förhålla sig till det straffet när den bedömer om påföljden kan bestämmas till skyddstillsyn med kontraktsvård. Även denna bedömning

ska alltså göras med frångående av brottsbalkens regler om straffmätning och påföljdsbestämning utan att det finns något lagstöd för det.

En annan situation som kan bli problematisk är den att det, när åklagaren ska fatta utfästelsebeslutet, står klart att påföljden ska bestämmas till villkorlig dom. Det kan ifrågasättas att åklagaren då ska utfästa ett högsta fängelsestraff. Denna situation förefaller inte ha behandlats i betänkandet. Möjligen är tanken att åklagaren inte ska göra någon utfästelse i en sådan situation.

För att undvika en del av de problem som nyss nämnts har utredningen diskuterat om åklagaren i sitt utfästelsebeslut bör ange både ett högsta straff per brottsmisstanke och ett samlat högsta straff för samtliga brottsmisstankar som utfästelsen avser. Den har också övervägt om det i utfästelsebesluten ska anges konkreta straffvärden. Utredningen har dock kommit fram till att sådana ordningar har flera nackdelar och bedömt att ett utfästelsebeslut inte bör avse straff eller straffvärden för vart och ett av de olika brotten vid flerfaldig brottslighet. Vi delar denna uppfattning och anser att en sådan uppdelning inte är rätt lösning på de problem som diskuterats ovan.

Sammantaget ser vi vissa problem med den föreslagna ordningen. Det är inte heller givet att utsikten till ett högsta straff är ett starkt incitament för misstänkta att medverka i utredningen. Det torde främst vara själva strafflindringen som utgör incitamentet att medverka. Den strafflindringen får den misstänkte inte besked om i utfästelsebeslutet. Den föreslagna ordningen bygger emellertid på dialog mellan den misstänkte om åklagaren om förutsättningarna för strafflindring vid medverkan. Dessa överläggningar bör dock förbättra utsikterna för att den misstänkte väljer att medverka på ett önskvärt sätt i brottmålsprocessen.

Ett ökat fokus på förberedelsen

I betänkandet lämnas förslag på vissa ändringar i regleringen av rättens materiella processledning. Bland annat föreslås att den tilltalade i stämningen som huvudregel ska föreläggas att ange sin inställning till åtalet. Vidare ska rätten vid förberedelsen se till att inget onödigt dras in i målet samt verka för att yrkanden, inställningar och grunder blir klarlagda. Rätten ska också på yrkande av part hålla ett förberedande sammanträde om

det inte är uppenbart obehövt. Jusek och Saco-S Domstol anser att det finns goda skäl för de föreslagna lagändringarna.

Den misstänktes rätt till insyn

Om den föreslagna ordningen beträffande misstänkts utredningsmedverkan genomförs ska åklagaren, enligt vad som föreslås i betänkandet, åläggas en skyldighet att redogöra för omständigheterna ur förundersökningen på ett sådant sätt att den misstänkte kan ta tillvara sin rätt vid den överläggning som ordningen med utfästelsebeslut innefattar. Vi instämmer i utredningens bedömning att en sådan skyldighet bör föreskrivas.

Utredningen föreslår vidare att en misstänkt eller en misstänkts försvarare som ska närvara vid ett förhör med en annan person under förundersökningen för att hålla ett motförhör bör ha rätt att ta del av de omständigheter ur förundersökningen som behövs för att den misstänkte ska ta tillvara sin rätt vid motförhöret. Vi instämmer i även denna bedömning.

Ett tydliggörande av domares processledande roll

I betänkandet lämnas förslag på lagändringar för renodling av domarens processledande roll. Rättens möjlighet att självmant hämta in bevisning i skuldfrågan tas bort. Dock ska rätten även fortsättningsvis ha möjlighet att självmant fatta beslut om rättspsykiatrisk undersökning, oavsett om syftet med beslutet är att skapa underlag i skuldfrågan. Vidare föreslås att rättens möjlighet att på eget initiativ förelägga åklagaren att komplettera förundersökningen tas bort. Jusek och Saco-S Domstol instämmer i att den nuvarande regleringen är obsolet och att domares initiativrätt i fråga om utredningens innehåll bör göras beroende av parts yrkande.

Utökade möjligheter att lägga fram vittnesattester

Vi tillstyrker utredningens förslag att vittnesattester ska få åberopas som bevisning om parterna godtar det och det inte är uppenbart olämpligt.

Jusek

Magnus Hedberg, vd

Martin Nilsson, ledamot Saco-S Domstol